

İLEM

MAYIS
2020

COVID-19 SORUŞTURMA DOSYASI

[05]

Murat Çemrek

Covid-19 Salgını Karşısında
Küreselleşme ve Milliyetçilik:
Söylemlerin Geleceği

Covid-19 Salgını Karşısında Küreselleşme ve Milliyetçilik: Söylemlerin Geleceği

Murat Çemrek*

**L'existence d'une nation est (pardonnez-moi cette métaphore)
un plébiscite de tous les jours, comme l'existence de l'individu est
une affirmation perpétuelle de vie.**

Ernest Renan 11 Mart 1882'de Sorbonne'da verdiği "Ulus Nedir?" (*Qu'est-ce qu'une nation?*) başlıklı konferansında "Bireyin varlığı hayatın sürekliliğinin teyidi olduğu gibi bir ulusun varlığı (metaforu affediniz) her gün yapılan bir plebisittir." -orijinali epigraftaki- ifadesi, sadece bireyin ve/ya ulusun varlığının tasviri kadar varlığın da sorgulanmasını içermektedir. Özellikle içinden geçmekte olduğumuz Covid-19 pandemisine bağlı karentina günlerinde insanlığın beka problemi, insanı insan kılan ünsiyetinin de ontolojisini yeniden gözden geçirmeyi hem mümkün hem de gerekli kılmaktadır. Nihai kertede, en azından kavramsal düzeyde, varlık olmandan ontoloji, epistemoloji ve metodoloji olamayacağına göre her fenomen ancak varlık düzeyinde anlam kazanabilir. Kaçınılmaz olarak her varoluş da bir hikmet-i hükümete dayandığından bu, elzem olduğu kadar varlığın süreğidir de. Bundan dolayı tek hücreli canlılardan besin zincirinin tepesindeki biz insana kadar bütün canlı organizmalar ister temel içgüdü (*basic instinct*) düzeyinde olsun isterse bilinçlerinin gereği olsun hayatta kalma gayretleri izahtan vareste olduğu üzere ontolojilerinin bir gereğidir.

* Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde öğretim üyesidir.

Her bidayet bir
nihayete aktığı
gibi hayat da
ölümle tecelliye
programlanmıştır.
Lakin her canlının
ölmeye değil hayatta
kalmaya gayreti
ise diyalektiğin bir
tezahürüdür.

Her bidayet bir nihayete aktığı gibi hayat da ölümle tecelliye programlanmıştır. Lakin her canlının ölmeye değil hayatta kalmaya gayreti ise diyalektiğin bir tezahürüdür. İşte Covid-19 istatistiklerini izlerken insanların hastalığa yakalanmaları, yoğun bakıma kaldırılmaları, entübe olmaları ve/ya ölümleri bizleri üzüp tedirgin ederken iyileşme istatistikleri de bizi bir o kadar sevindirip bahtiyar etmektedir. Elbette insan sadece biyolojik bir canlı değildir hatta bir memeli olarak biyolojisi onu sosyalleştirir. Zira ortalama olarak üç yaşımıza kadar kendimize dair hiçbir şeyi hatırlayamadığımız gibi kendi bireysel temel ihtiyaçlarımızı karşılayabilmek içinse daha uzun bir zamana ihtiyacımız vardır. Bu anlamda çocukluk insanın en muhtaç dönemidir. Benzer şekilde yaşlılık da bir o kadar bakıma muhtaç şekilde geçtiğinden âdeta gençler ve orta yaşlılar doğrudan ve dolaylı olarak bu iki grubunun bakımı ve ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü hâle gelirler. İşte bu yükümlülük gereği bile insanın sosyalliği kaçınılmaz olarak hem bireysel hem de topluluk hayatının tanzimi için siyaseti ve murabıt olduğu bir kurallar ve değerler manzumesi olarak hukuku zorunlu kılar. Bunlar asgari sonuçlar olup bir toplumu asıl bir arada tutan merhamet ve adalettir. Lakin ne birey ne de toplum birer sabitlik olmayıp özellikle asri zamanlarda sürekli yatay ve dikey bir devinimle biteviye bir dönüşüm içindedir ve hasaten teknoloji bu devinimi ve dönüşümü beslemektedir.

Televizyon ve bilgisayarın icadı ve yaygın kullanımını müteakip internetin hayatlarımıza girmesiyle yaşanan bilişim devrimi akıllı cep telefonlarıyla bir adım daha ileri giderken obeziteyi bile tetikleyecek düzeyde ekran karşısında geçirdiğimiz süre de giderek artmaktadır. İşin özü modern insan ekran bağımlısıdır. İşte böylece giderek dijitalleşen ve sanallaşan bir dünyada en azından çeyrek asırdır tedricen yeni bir sosyallik belirginleşmekte ve giderek de normal hâle gelmektedir. İnsanların sanal âlemde geçirdikleri zaman ve içerik fiziksel hayatlarıyla yarışır hâle gelmiştir. Bu elbette sadece insan için değil insanın kurduğu sivil toplum kuruluşlarından şirketlere, devletlerden ve uluslararası örgütlere kadar durum üç aşağı beş yukarı aynıdır. İşte bu bilişim devriminin küreyi ve içindekileri daha önce hiç olmadığı kadar her geçen gün hem nitel hem de nicel şekilde artarak bir ağ gibi birbirine bağlamasına ve bunun da tüm dünyanın kılcal damarlarına kadar yoğunlaşarak nüfuz etmesi sürecine küreselleşme diyoruz. Böylece artık bireysel olan uluslararası topluma geçişkenlik yakaladığı gibi yerel olan da küresel hâle gelmekte ya da bu döngü başı sonu belli olmaz şekilde biteviye tekrarlanmaktadır. George Orwell'in 1984 adlı eserinden mülhem söylersek yerel küreseldir, bireysel de küresel toplumun bizatihi kendisidir.

Covid-19 pandemisi eşliğinde bugüne kadar bildiğimiz dünya kısmen de olsa yıkılırken yeni bir dünya da siyasetiyle, ekonomisiyle ve sosyolojisiyle yükselmektedir.

Sonuçta, Covid-19 pandemisiyle artık Çin'de vahşi hayvan pazarları yerel damak zevkine hitap etmesinin ötesine geçerek küresel bir sağlık sorununa dönüşebildiğini hakk-el-yakin müşahade ettiğimiz billur bir örneğe sahibiz.

Öte yandan küreselleşme bir süreç olarak devam etse de başta finans olmak üzere ekonomik, sosyal ve siyasal temelde bazen birbiriyle çelişen farklı düzeylerde küreselleşmeleri aynı zamanda yaşıyoruz. O yüzden tek bir küreselleşme yerine küreselleşmeler ifadesi daha isabetli olacaktır. Örneğin finansal hareketlilik ürün ve hizmetlerle insanların ve özellikle emek hareketliliğinden çok daha çarpıcıdır. Bunu belki suyun gaz, sıvı ve katı hâli olarak üç farklı küreselleşme şeklinde açıklamamız mümkündür. Bu bağlamda, 12 Aralık 2019'da Çin'in Wuhan şehrinde görülen ilk Covid-19 vakasının ardından yaklaşık dört ay geçtikten sonra 11 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Genel Sekreteri Tedros Adhanom hastalığın 114 ülkede 118 bin vakanın görülmesi ve 4291 kişinin ölümüyle sonuçlanması nedeniyle Covid-19'u pandemi ilan etti. Bu duyuruyu müteakiben ülkelerin ivedilikle ve giderek sertleşen tedbirler almasıyla dünya nüfusunun yaklaşık %70'i evde kalmaya mahkum oldu. Böylesine beklenmedik bir dalga karşısında internet kullanımı bir aylık süreçte yarı yarıya arttı. Başta özel ve tüzel eğitim kurumları hızlıca dersleri sanal sınıflara taşımak zorunda kaldı ve birçok kurum da, eğer yapabiliyorlarsa, esnek çalışma yöntemlerine geçti. Bu baş döndürücü adaptasyon hepimizi daha fazla ekran karşısına hapsederken sanal, fiziksel olana daha fazla galebe çaldı. David Harvey'in ifadesiyle "zaman mekân sıkışması" olarak küreselleşmenin bunu mümkün kılan ulaşım ayağı sonlandırılan uluslararası seferler ve kapanan havalimanları ile topallarken iletişim boyutu ise âdeta şaha kalktı. Ulus-devletler Covid-19 pandemisiyle mücadelede sınırlarını kapatırken veya daha sıkı kontrollere tâbi tutarken başta uluslararası uçuşların askıya alınmasıyla mal ve ürün sevkıyatı ağır aksaklaşsa da finansal piyasalar başta altın ve petroldeki dalgalanmalara daha duyarlı bir şekilde hayatiyetini devam ettirmektedirler. Bu süreç ulus-devletlerin de kendilerini yeni baştan kurgulamalarını gerektirdiğinden hem küreselleşmeye hem de ulus-devlete dair söylemler yeni bir dönemece girmiştir.

Covid-19 pandemisi eşliğinde bugüne kadar bildiğimiz dünya kısmen de olsa yıkılırken yeni bir dünya da siyasetiyle, ekonomisiyle ve sosyolojisiyle yükselmektedir. Yaptıkları işin evsafı gereği sosyal (ve beşeri) bilimciler hayatı anlamak ve anlamlandırmak derdindeyken bu değişim ve dönüşüme elbette bigane kalamazlar. Bu yazı çerçevesinde -benden istendiği üzere- Covid-19 sonrasına dair üç öngörümü gerekçeleriyle aşağıda

açıklayacağım. Bunlardan birincisi, sürecin tabutuna son çiviye bu salgının çakacağına inananların aksine küreselleşme daha da derinleşecektir. İkincisi, ulus-devletin üzerinde yükseldiği ideoloji olarak milliyetçilik daha baskın bir şekilde etnik tını ve renkleri ihtiva edecektir ve bu da ulus-devletleri beklenilenin aksine güçlendirmeyip daha kırılğan kılacaktır. Üçüncüsü ise bu salgının tetiklediği belirsizliğin uzamasıyla çoklu-endişeli (multi-anxiety) insanlar sosyal ve siyasal olanı yeniden şekillendireceklerdir. Öncelikle bu öngörülerimi Covid-19 pandemisinin etkilerinin -aşı bulunsa bile- en azından sosyal mesafe gibi birkaç yıl norm olarak kalacağını belirtmek istiyorum. Zira aşı bir yıl önceki virüs türünü alt etmeye yönelik olduğundan dolayı hızla mutasyona uğrayan Covid-19'un yeni hâlinin bizimle barışçıl şekilde yaşayacağının da tam bir garantisi yoktur.

Küreselleşme Daha Derinleşecektir

Küreselleşme zaten insanlık tarihi kadar eski bir süreçtir. Dünyanın coğrafi keşifler eşliğinde küre (aslında geoit) şeklinde olduğu netleştikten sonra sanayi devrimi ve bunun başını çeken devletler hammadde ve ürünlerine pazar arayışlarıyla birer endüstriyel imparatorluğa dönüşürken süreci ivmelendirmişlerdir. İş kavramsallaşmaya gelince ise küreselleşmenin sözlüklere ilk kez girmesi 1965'e kalmıştır. Bugün göreceli küresel dünyanın inşası bir günde olmadığı gibi radikal pesimist senaryolar haricinde yıkılmasını da akşamdan sabaha beklemek gayri ciddidir. Çünkü toplumun doğasında insanın kendi kendine yetememesi düşüncesi vardır. Aynı şekilde uluslararası toplumdaki iş bölümü de birer siyasal ünite olarak daha öncesinde dukalıkların, krallıkların hatta imparatorlukların kendi kendilerine yetemediği gibi bugün de ulus-devletlerin en gelişmiş bile kendi kabuğuna çekilerek mevcut refahını otarşik politikalarla koruyamaz hatta uzun vadede varlığını bile sürdüremez. Kaldı ki; birçok milliyetçi söylemde ifade edildiği üzere küreselleşme ulus-devletin ve ulusçuluğun düşman ötekisi değildir. Bu lümpen milliyetçiliğin hamasi bir retoriğinden başka bir sabun köpüğü değildir. Ulus-devlet bugün yeryüzündeki yegâne devlet formu olarak küreselleşmenin bir uzantısıdır. Hatta etnik veya kültürel milliyetçilikler de aynı şekilde yeryüzündeki fikir ağlarını oluşturan entelektüellerin düşüncelerinin yekdiğerine ulaşmasıyla hasıl olmuştur. Napolyon'un Kıta Avrupası'nı dönüştürme gayreti tüm dünyada yankı bulduğu gibi I. Dünya Savaşı sonrası bir bölümü dağılan imparatorluklar yerlerini etno-dilsel temelli farklı ulus-devletlere bırakmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasındaki kolonilerin çözülüşü (*decolonization*) ile yeni ulus-devletler hayatiyet bulmuştur. Küreselleşmenin zaten pasaportlar ve vizeler nedeniyle hep en

Bugün göreceli
küresel dünyanın
inşası bir günde
olmadığı gibi radikal
pesimist senaryolar
haricinde yıkılmasını
da akşamdan sabaha
beklemek gayri
ciddidir.

Elbette
küreselleşmenin
ivmeleneyeceğini
söylerken diyalektiğin
gereği olarak
ulusçuluğun etnik
boyutunun daha da
belirginleşeceğini ve
etnik milliyetçiliğin
bir süre de olsa
kültürel milliyetçiliğe
baskınlaşacağını
öngörüyorum.

zayıf sütunu olan insanların hareketi daha da sekteye uğradı diye küreselleşmenin toptan rafa kalkacağını ve vatandaşı olduğumuz ulus-devletlerin sınırlarına hapsedildiği bir dünyada yaşayacağımızı düşünmek insanlık tarihine bigâne kalmaktır. Çünkü insanlık tarihi gönüllü, mecburi, yasal ve yasadışı olmak üzere göçün de tarihidir. İnsanlık daha önce de çeşitli pandemilere maruz kalsa da karantina sonrasında daha hızlı bütünleşmeye gitmiştir. Bu çerçevede küreselleşmeye dair söylemlerin daha fazla revaç bulması mukadder görünmektedir.

Etnik Milliyetçilik İvmelenecektir

İnsanlık tarihi küreselleşmenin ve göçün olduğu kadar paradoksların da tarihidir. Elbette küreselleşmenin ivmeleneyeceğini söylerken diyalektiğin gereği olarak ulusçuluğun etnik boyutunun daha da belirginleşeceğini ve etnik milliyetçiliğin bir süre de olsa kültürel milliyetçiliğe baskınlaşacağını öngörüyorum. Böyle bir gelişmeyi zaten Avrupa'da bir süredir yabancı düşmanlığıyla (xenophobia), İslamophobia ve göçmen karşıtlığıyla fazlasıyla tecrübe etmekteyiz. İçe kapanmacı bu etnik milliyetçi söylemler nihayetinde çözüm üretici olmasa da bu söylemin günah keçisi yaratma kapasitesi yabana atılmamalıdır. Etnik söylem bir süre ulus-devletler tarafından yönettikleri halkın sayısal baskın etnisitesinin gözünde özellikle ekonomik problemleri gölgelemek için kullanışlı bir manivela olabilir. Fakat eğer bunu kullanan siyasal iktidarlar başka ülkeleri işgale yönelmeyecekse bunu kullanan iktidarlar o zaman en çok ekonomik alanda hapsedildikleri bu kısır döngüyü aşmanın yolu yine kültürel milliyetçiliğe yaslanmak ve böylece vatandaşlık imkânlarını başta göçmenler olmak üzere daha geniş kitlelere sunmaktan geçecektir. Kaldı ki ulus-devletler küresel ağları yok etmeye kalktıkça kendi bindikleri dalı da kesmek durumundadır. İşte etnik milliyetçi söylemin daha da yaygınlaşması beraberinde bir lümpenliği de getireceği gibi bu lümpenlik de kendini var edebilmek ve gösterebilmek için etnik tınıya daha fazla sahip çıkmak durumundadır. İşte bu noktada ulus-devletlerin kırılğanlığı daha da belirginleşecektir. Nihayetinde ister modern isterse de kadim olsun bütün devletlerin varlığı halklarına sağladıkları refah kadardır ve hamasi söylemlerle kitlelerin açlığı ancak belli bir süre bastırılabilir.

Çoklu-Endişeli Nesil Geliyor

Öncelikle çoklu-endişeli derken sadece endişe eşiğinin yüksekliğini değil çok farklı endişelerle çevrelenmiş bir nesilden bahsediyorum. Bu nesil böylesine travmatik bir dönemden sonra hayatlarının sonraki dönemlerinde

de benzer pandemilere veya benzeri felaketlere karşı daha tedbirli hareket etmek zorunda kalacaktır. Bu nesil aynı zamanda küreselleşmeyi daha da fazla derinleştirecek ana kitleyi oluşturmaktadırlar. Öncelikle sadece vatandaşı oldukları devletin değil küresel ağların daha fazla farkına varan bir kitleden bahsediyoruz. Bu da onları sorunlarını içe kapanmacı yollarla değil tam tersine küresel imkânları seferber ederek olabileceğini düşünmeye iterken ulusal kodlar yerine daha küresel bir etik ve normlar geliştirmeye yönlendirecektir. Bu nesil zaten daha fazla sanal bir çerçevede yaşadığından bunu kaldırmaya yönelik tedbirlere karşı daha mücadeleci olacaktır. Aynı şekilde milliyetçiliğin etnik dokusu bir süre revaç bulsa da sanal özgürlüklerini reel alana taşımak üzere bu kitle küreselci söylemin daha fazla sancaktarı olarak karşımıza çıkacaktır. Elbette bu çoklu-endişeli toplulukların bu hâle gelmesinde refahlarındaki azalış da etkili olacaktır ve bunu tekrar sağlayabilmenin ancak küresel ağları restore edip daha da geliştirmekten geçtiğini fark ettikçe daha küreselci söyleme meyiledecek kitle bunlardır. Geçmişte sah ip oldukları refah onları hedonist kıldığından kaçınılmaz olarak endişeleri de bir o kadar ağır ve depresif olacaktır. Elbette bu depresyona katlanamayanlar arasında kısa sürede refahlarını olabildiği kadar tutabilmek için de etnik milliyetçiliğe kayanlar olacaktır.

Geçmişten
devşirdiğimiz bilgiler
bugüne ve geleceğe
dair ışık tutmaya
yarayabilir fakat
gelecek daha öncesinde
hiç yaşamadıklarımızın
da başımıza gelmesiyle
tuttuğumuz ışığı
durmadan sınırlar.

Bu pandemi çerçevesinde Paskalya kutlamaları Katolik dünyada ilk kez Papa ve birkaç kardinal eşliğinde yapılabildi. Kâbe ve Mescid-i Nebevi kapatıldı ve umre ziyaretleri iptal edildi. Görünen o ki bu sene hac da ifa edilmeyecek. Dünyadaki bütün tapınaklar hemen hemen kapalı. Dinin kamusalının bu kadar sınırlandığı bir dönemde âdeta kıyamet tasvirlerini anlatan bir dünyayı yaşıyoruz ve bu da çoklu-endişeli neslin herkesle beraber bir aş beklerken metafizikle rabitasını güçlendirmiyor. Tam tersine mevcut endişeyi başta ekonomik olaylar olmak üzere benzer diğer etkenler pekiştiriyor.

Sonuçta geleceğe dair öngöründe bulunmak her an debisi değişen bir nehirde akıntıya karşı yüzmeye benzemektedir. Geçmişten devşirdiğimiz bilgiler bugüne ve geleceğe dair ışık tutmaya yarayabilir fakat gelecek daha öncesinde hiç yaşamadıklarımızın da başımıza gelmesiyle tuttuğumuz ışığı durmadan sınırlar. İçinden geçmekte olduğumuz süreç ne kadar netameli olursa olsun varlığımızı toptan ilga etmediği sürece ancak bize geleceğe dair yeni dersler sunar ve ışığımızı keskinleştirir.

Yayın Hakları:

Bu dosyanın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında İlmi Etüdler Derneği'nden yazılı izin alınmadan çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

ilem
ilmi etüdler derneği

www.ilem.org.tr [Instagram](#) [Facebook](#) [YouTube](#) /ilmietudlerdernegi [Twitter](#) /ilmietudler

[Aziz Mahmut Hüdayi Mh. Türbe Kapısı Sk. No:13, Üsküdar/İstanbul](#) [0 216 310 43 18](#)